

مقایسه شاخص‌های خطرپذیری بین کودکان مناطق آسیب‌پذیر و عادی

سروش نصری^{۱*}، احسان میقانی^۲، الهام سلیمانی^۳، رضا خلیلیان^۳، سمیه قندهاری^۴

^۱ کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی کودک و نوجوان، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

^۲ کارشناسی ارشد علوم کامپیوتر، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

^۳ کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد، نجف‌آباد، ایران

^۴ کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

چکیده

هدف از پژوهش حاضر که بخشی از یک مطالعه زمینه‌یابی بود مقایسه شاخص‌های خطرپذیری بین کودکان مناطق آسیب‌پذیر و مناطق عادی شهر اصفهان بود. در این پژوهش علی-مقایسه‌ای شرکت‌کنندگان تعداد ۵۷ کودک ۷ تا ۱۴ ساله (۳۳ پسر و ۲۴ دختر) ساکن در مناطق آسیب‌پذیر شهر اصفهان بودند که با تعداد ۷۴ کودک (۲۵ دختر و ۴۹ پسر) ساکن در مناطق عادی شهری مقایسه شدند. ابزار پژوهش شامل آزمون خطرپذیری بادکنکی بود. یافته‌های به‌دست‌آمده از تحلیل واریانس چندمتغیره نشان دادند که بین عملکرد کودکان مناطق آسیب‌پذیر با میانگین سنی ۱۰/۷۸ و کودکان مناطق عادی با میانگین سنی ۱۰/۲۸ در هیچ یک از شاخص‌های خطرپذیری شامل ریسک‌پذیری، حساسیت به پاداش و حساسیت منفی به تنبیه تفاوت معناداری وجود نداشت. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که خطرپذیری به‌عنوان یک گرایش ذاتی برای بروز رفتارهای آسیب‌زا، حداقل در بروز آسیب بین کودکان ساکن در مناطق آسیب‌دیده اجتماعی نقش تأثیرگذاری ایفا نمی‌کند؛ درواقع کودکان ساکن در مناطق آسیب‌دیده ذاتاً از کودکان سایر مناطق شهری جسورتر نیستند بلکه به نظر می‌رسد بیشتر به‌واسطه نوع محل سکونت و محیط اجتماعی که در آن پرورش می‌یابند مستعد رفتارهای سازش‌نا یافته در نوجوانی و بزرگسالی شوند.

کلیدواژه‌ها: خطرپذیری؛ حساسیت به پاداش؛ حساسیت منفی به تنبیه؛ مناطق آسیب‌پذیر

مقدمه

همزمان با رشد فیزیکی و اجتماعی شهرها و تبدیل آن‌ها به مراکز نامتجانس اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی میزان جرایم و آسیب‌ها به ویژه در مناطق حاشیه‌ای شهرهای بزرگ افزایش یافته است. میزان جرایم و آسیب‌های اجتماعی با درجه‌ی توسعه شهری رابطه دارد و به موازات افزایش جمعیت شهری میزان جرایم و آسیب‌ها نیز افزایش می‌یابد. آسیب اجتماعی به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد عمل جمعی رسمی و غیررسمی جامعه محل فعالیت قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبه‌رو می‌گردد. برخی اقشار و گروه‌های اجتماعی در معرض آسیب‌پذیری بیشتری نسبت به سایرین قرار دارند، یکی از این گروه‌های آسیب‌پذیر کودکان و نوجوانان هستند. بعلاوه کودکان و نوجوانان به دلیل ویژگی‌های خاصی همچون فقدان توانایی‌ها و مهارت‌های زندگی و اجتماعی لازم برای مواجهه صحیح و پویا با محیط اجتماعی و وابستگی به بزرگسالان و والدین در رفع نیازها و طی کردن مراحل رشد و تکامل خود، بیشتر از سایر گروه‌ها در معرض آسیب‌پذیری قرار دارند.

تصمیم‌گیری در شرایط مخاطره‌آمیز، طی سال‌های اخیر به عنوان هسته مرکزی بسیاری از آسیب‌های اجتماعی مورد توجه دانشمندان علوم شناختی واقع شده است که یکی از جنبه‌های مهم این فرایند عالی شناختی تمایل به رفتارهای مخاطره‌جویانه یا به عبارتی خطرپذیری می‌باشد. خطرپذیری به رفتارهایی اطلاق می‌شود که احتمال پیامدهای منفی، ناخوشایند و مخرب جسمی، روان‌شناختی و اجتماعی را افزایش می‌دهد. خطرپذیری گرایشی ذاتی است که اغلب با بروز رفتارهای سازش‌نا یافته و آسیب‌های اجتماعی همراه است؛ از این رو و با توجه به اهمیت بررسی رفتارهای پرخطر با توجه به پیامدهایی که برای زندگی، سلامت و رشد روانی و اجتماعی کودکان و نوجوانان به همراه می‌آورد.

پژوهش حاضر با مطرح کردن این پرسش که آیا گرایش به خطرپذیری در کودکان و نوجوانان مناطق آسیب‌پذیر اجتماعی بیشتر از کودکان ساکن در مناطق عادی شهری است؟ به دنبال کشف احتمالی یکی از عوامل تهدیدکننده در بروز آسیب‌های اجتماعی در مناطق آسیب‌پذیر است.

* پست الکترونیک نویسنده مسئول: sqinasri@gmail.com

روش

شرکت کنندگان

پژوهش حاضر توصیفی و از نوع علی مقایسه‌ای است. جامعه آماری در این پژوهش شامل کلیه کودکان ۷ تا ۱۴ ساله ساکن در مناطق ۱۴ گانه شهر اصفهان است. از میان جامعه آماری، نمونه‌ای متشکل از ۵۷ کودک ۷ تا ۱۴ ساله‌ی (۳۳ پسر و ۲۴ دختر) ساکن در مناطق آسیب‌پذیر و همچنین ۷۴ کودک (۲۵ دختر و ۴۹ پسر) ساکن در مناطق عادی به صورت نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند.

ابزار

۱) آزمون خطرپذیری بادکنکی^۱ (BART): این آزمون اولین بار در سال ۲۰۰۲ توسطه لجوئر ساخته و معرفی شد. این آزمون کامپیوتری امکان بررسی میزان خطرپذیری فرد را در شرایط واقعی بررسی کرده و میزان کارکرد یا کژکنشی راهبرد مخاطره‌جویانه‌ی وی را می‌سنجد. در آزمون BART روی صفحه نمایش (مانیتور) رایانه یک بادکنک نمایش داده می‌شود که در کنار آن دکمه‌ایی وجود دارد که هر بار فشردن آن موجب افزایش قطر بادکنک (باد شدن بادکنک) به اندازه یک درجه (حدود ۰/۳ سانتیمتر) می‌شود. با هر بار باد شدن بادکنک، پنجاه تومان پول به ذخیره یک صندوق موقتی اضافه می‌شود. هنگامی که بادکنک بیش از یک مقدار مشخص باد شد، با صدای «پاپ» (پخش از بلندگوهای رایانه) ترکیده و ناپدید می‌شود. هرگاه بادکنکی بترکد، پول ذخیره شده در صندوق موقتی از دست می‌رود. شرکت کننده می‌تواند در هر مرحله آزمون به جای باد کردن بیشتر بادکنک با فشردن دکمه دیگری که در صفحه نمایش نشان داده شده است، پول ذخیره شده در صندوق موقتی را به صندوق اصلی منتقل کند. پس از این اقدام، فرد بادکنک باد شده را از دست می‌دهد و بادکنک دیگری در اختیار وی قرار می‌گیرد (مجموع بادکنک‌ها در طول آزمون ۳۰ عدد می‌باشد). در این آزمون احتمال ترکیدن بادکنک‌ها بر اساس انتخاب تصادفی از توالی اعداد یک تا ۱۲۸ بود. به طوری که اگر در مورد اولین باد شدن بادکنک عدد یک به صورت تصادفی برگزیده شود به احتمال ۱/۱۲۸، بادکنک در همان مرحله خواهد ترکید، این احتمال در انتخاب صدویست‌وهشتم، یک خواهد بود.

شیوه اجرا

در ابتدا با روش نمونه‌گیری در دسترس شرکت کنندگان با رضایت خانواده انتخاب شدند و توضیحات لازم به آن‌ها داده شد. پس از جلب اعتماد آن‌ها و برقراری رابطه مناسب با آن‌ها جهت برطرف کردن هرگونه ترس و اضطراب، آزمون خطرپذیری بادکنکی بر روی آن‌ها اجرا شد و سپس داده‌های به دست آمده تجزیه و تحلیل شد.

نتایج

همانگونه که ملاحظه می‌شود، شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش در جدول ۱ ارائه شده است. شرکت کنندگان در گروه عادی ۷۴ نفر و در گروه بالینی ۵۷ نفر بودند.

جدول ۱

میانگین و انحراف معیار نمرات شاخص‌های خطرپذیری در دو گروه		شاخص	گروه	میانگین	انحراف معیار
خطرپذیری	عادی	۳۶/۸۳	۱۵/۱۹	در معرض آسیب	۳۵/۱۹
	در معرض آسیب	۳۵/۱۹	۱۱/۹۳		
حساسیت به پاداش	عادی	۵/۴۴	۶/۲۶	در معرض آسیب	۴/۱۲
	در معرض آسیب	۴/۱۲	۵/۰۵		
حساسیت به تنبیه	عادی	۳۰/۲۵	۱۲/۹۶	در معرض آسیب	۲۹/۳۳
	در معرض آسیب	۲۹/۳۳	۹/۷۹		

برای تعیین تفاوت دو گروه در شاخص‌های خطرپذیری، ابتدا آزمون لامبدای ویلکز انجام شد که تفاوت معناداری در عملکرد دو گروه مشاهده نشد ($p=0/152$).

جدول ۲

مقایسه زوجی میانگین‌های نمرات زیرمقیاس‌های خطرپذیری در دو گروه				
معداری	تفاوت بین میانگین‌ها	عادی	در معرض آسیب	زیرمقیاس
۰/۲۴۰	-۲/۷۵	۳۶/۸۳	۳۵/۱۹	خطرپذیری
۰/۰۵۶	-۱/۸۴۹	۵/۴۴	۴/۱۲	حساسیت به پاداش
۰/۳۴۳	-۱/۸۷۲	۳۰/۲۵	۲۹/۳۳	حساسیت به تنبیه

نتایج مقایسه زوجی میانگین‌های نمرات نشان داد هیچ یک از شاخص‌های خطرپذیری (خطرپذیری، حساسیت به پاداش، حساسیت به تنبیه) بین دو گروه کودکان ساکن در مناطق عادی و آسیب‌پذیر تفاوت معناداری ندارند.

بحث

هدف مطالعه حاضر مقایسه شاخص‌های خطرپذیری بین کودکان مناطق آسیب‌پذیر و مناطق عادی شهر اصفهان بود. نتایج پژوهش نشان داد بین کودکان ساکن در مناطق آسیب‌پذیر و کودکان عادی تفاوت معناداری در شاخص‌های خطرپذیری وجود ندارد. به عبارت دیگر، سکونت در مناطق آسیب‌پذیر پیش‌بینی‌کننده خطرپذیری بالا در کودکان و نوجوانان این مناطق نبوده و بنظر می‌رسد، رفتارهای پرخطر شایع در این نواحی بیشتر ناشی از تعامل سایر متغیرهای روانی-اجتماعی باشد. در واقع به نظر می‌رسد که گرایش ذاتی نسبت به بروز رفتارهای پرخطر، از سکونت در یک منطقه خاص اجتماعی تبعیت نکرده و متغیرهای دیگری از جمله خانواده، محیط تربیتی، وضعیت اقتصادی-اجتماعی و عوامل از این دست، نقش مهمتری در شیوع آسیب‌های اجتماعی بین افراد ساکن در مناطق آسیب‌پذیر داشته باشند. با این وجود، هنوز این سوال پابرجاست که چرا کودکان و نوجوانان ساکن در مناطق آسیب‌پذیر به محض آغاز دوران بلوغ و بزرگسالی رفتارهای پرخطر و حادثه‌آفرین بیشتری از خود نشان می‌دهند؟ پاسخ دقیق‌تر به این دست پرسش‌ها مستلزم انجام تحقیقات بیشتر و همچنین بررسی دقیق‌تر عوامل تهدیدکننده و مسبب ایجاد آسیب‌های اجتماعی در کودکان و بزرگسالان مناطق مختلف شهری است.

منابع

- اختیاری، حامد و بهزادی، آرین. (۱۳۸۰) ارزیابی ساختار تصمیم‌گیری مخاطره‌آمیز: شواهدی از یک تفاوت بین فرهنگی. *فصلنامه تازه‌های علوم شناختی*. ۳(۴)، ۳۶-۴۸.
- اختیاری، حامد؛ جنتی، علی؛ مقیمی، امیر و بهزادی، آرین. (۱۳۸۱). معرفی نسخه فارسی آزمون خطرپذیری بادکنکی: ابزاری رفتارسنج برای بررسی تمایلات مخاطره‌جویی. *فصلنامه تازه‌های علوم شناختی*، ۴(۴)، ۳۷-۴۹.
- افخمی‌عقدا، نعیم یاوری، ملک؛ ثابت، حمزه؛ مهرپرور، امیر هوشنگ و فلاحتی، مهدیه. (۱۳۹۵). بررسی رابطه آسیب‌های اجتماعی با کیفیت زندگی در شهر یزد. *ماهنامه علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد*، ۲۴(۳)، ۲۴۱-۲۵۰.
- خدادادی، آرش؛ کرامتی، محمدمهدی؛ دزفولی، امیر؛ صفایی، هومن و اختیاری، حامد. (۱۳۸۹). تحلیل نظام تصمیم‌گیری معتادان، پیش و پس از درمان نگر دارنده با متادون (در آزمون خطرپذیری بادکنکی، با استفاده از مدل‌سازی شناختی). *تازه‌های علوم شناختی* ۱۱(۱)، ۶-۲۴.
- محسنی، رضاعلی و نصرتی پایانی، عزت‌اله. (۱۳۹۳). نسبت شهر با جرم و آسیب‌های اجتماعی. مطالعه ای در رتبه‌بندی جرایم و آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی شهر گرگان. *پژوهشنامه‌ی جغرافیای انتظامی*، ۲(۷)، ۱۱۳-۱۳۸.
- نجاتی، وحید و شیرینی، اسماعیل. (۱۳۹۲). شواهد عصب‌شناختی نقصان کنترل مهاری و تصمیم‌گیری مخاطره‌آمیز در افراد سیگاری. *مجله تحقیقات علوم رفتاری*، ۱۱(۱)، ۹-۱۱.
- نجفی، محمود؛ بیگدلی، ایمان‌اله؛ دهشیری، غلامرضا و یمیان بوگر، اسحاق. (۱۳۹۲). پیش‌بینی آسیب‌های اجتماعی بر اساس مهارت‌های زندگی در دانش‌آموزان. *مجله‌ی روانشناسی مدرسه*، ۲(۳)، ۱۴۸-۱۶۲.

- Lejuez, C. W., Read, J. P., Kahler, C. W., Richards, J. B., Ramsey, S. E., Stuart, G. L., & Brown, R. A. (2002). Evaluation of a behavioral measure of risk taking: the Balloon Analogue Risk Task (BART). *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 8(2), 75.
- Sunstein, C. R. (2008). Adolescent risk-taking and social meaning: A commentary. *Developmental Review*, 28(1), 145-152.